

Poznámky k předběžnému znění prvních dvou kapitol práce Bedřicha Loewensteina „K otázce ideologických předpokladů nacismu“ [1964]

1. Rozumím-li dobře, práce má vyznít v odmítnutí koncepce ideových kořenů nacismu. Jestliže je kritizováno přeceňování nacistické sektářské ideologie, vzniká otázka, zda nedochází z pozic této kritiky k jejímu podcenění. Není pochyby o tom, že nacismus jako historická skutečnost není inkarnací nacistické ani prenacistické ideologie, že má jistě především mimoideologické kořeny. Považovat tyto mimoideologické kořeny za jediné kořeny, to se mi zdá metodicky pochybné a mohlo by to být leda dokazováno, v žádném případě však předpokládáno.

2. Je naprosto správné se varovat prostého vyvozování přítomnosti z minulosti: prvek kontingence pak nelze redukovat na pole nového, kontingentní může být nahodilé nebo nové (podle původu, který může být vnější nebo vnitřní). Přesto lze mluvit o kořenech ve dvojitým smyslu. Určitá událost, situace, nauka může být kořenem buď ve své váze, setrvačnosti, ve své funkci tvrdého faktu – anebo ve své dějové, událostné logice. Jako vnější však nikdy není samočinně součástí události či situace nové, ale stává se její minulostí teprve v navázání nové události na událost předchozí. Daná minulost si může vynutit respekt nového dění, ale může být také selektivně registrována a vyhledána na rozdíl od jiných, zdánlivě závažnějších. I v tomto druhém případě jde o kořen významný a nikoli zanedbatelný.

3. Daná, vnější minulost (která je ontologicky fikcí, je zpětnou projekcí, nikoli skutečností v plném významu toho slova) se stává vlastní minulostí nového dění (a tedy skutečnou, zpřítomněnou minulostí) tak, že je dotvářen její charakter. Není tedy dána jako hotová, jednou udělá a dále už se nemění. Protože však tam, kde nejde o pouhou setrvačnost, nýbrž o skutečné navazování, je dosah minulosti realizován subjektivním prostřednictvím (nejčastěji, vždy však subjektivním), má hledání ideových a ideologických kořenů nové skutečnosti, hnutí apod. velký význam. Přitom se nelze na pozdější podání dívat jen jako na zkrácení původní skutečnosti; toto pozdější pochopení minulosti, které je samo navázáním a prostředkuje i další, praktické navázání, sice neponechává onu minulost tím, čím byla, ale ukazuje ji stále v její skutečnosti, neboť ještě i přes toto nové medium se ona „minulá“ skutečnost v přítomnosti dotváří, realizuje. Minulost není totožná se svým současným obrazem, se svou podobou, kterou nesla v době, kdy se stala, ale ukazuje svou plnou, pravou podobu ještě a někdy teprve ve svých následcích resp. filiacích.

4. Tady jde o něco jiného než o vyjevení pravé podstaty cesty, která tu byla v nerozvinuté podobě od samého počátku. Nejde o organi(sti)ckou romantiku, ale o skutečně historické myšlení (které není totožné s devizou Rankeho). Prefašistické politicko ideologické proudy se ukazují v nacismu z nové strany, které si ovšem samy nebyly vědomy. Pokus je dnes interpretovat tak, že si odmýšlíme, v čem na ně navazoval nacismus, je těžko zdůvodnitelným počínáním. Nejde vůbec o to, dokazovat, že fakt onoho navázání dokazuje, že nacismus byl v zavnutí podobě dán již např. v Nietzschevi; jde o to, že nacismus měl v Nietzschevi na co navázat. I když nelze nikterak říci, že Nietzscheva filosofie jednoznačně vedla k nacismu, je nepochybné, že vedla také k nacismu. Je tedy z jedné strany prenacismem, prefašismem. Kdyby tuto možnost fašismus býval neměl, musel navázat na něco jiného a nepochybně by býval měl zčásti jinou podobu, a to nejen ideologickou. Ani tak nepůvodní, rozplizlá ideologie nikdy není a nebyla ani v tomto případě bezvýznamným oparem hnutí, emanací bez jakéhokoli dalšího vlivu.

5. Je vůbec otázka, zda je možno někdy považovat ideologii a společenské vědomí obecně za produkt mimoideologických skutečností. Konec konců i ty píšeš např. ,

že historie je i paralelitou odlišných vývojových řad, vzájemně neredukovatelných. Zdá se však, že z tohoto tvrzení nevyvozuješ patřičné důsledky, pokud jde o místo nacistické ideologie v určité vývojové řadě. Proč? Nejspíš proto, že pro zařazení do takové vývojové řady musí být pro Tebe splněn určitý předpoklad, jímž je dostatečná úroveň. Tento předpoklad však u nacismu splněn nebyl; proto se nacistická ideologie nemůže legitimně zařadit do nějaké vývojové řady, ale je pouze manipulovaným vývěsným štítem, zakrývajícím tmu (podle Gamma). Nejde už vlastně o ideologii, nýbrž o demagogii. Zdá se mi, že v tom je hodně nepřesnosti a metodické nejasnosti. Co je pro Tebe měřítkem oné požadované úrovně? Ideologie má vždycky takovou úroveň, jaká je nezbytně nutná; nikdy v sobě nenajde vnitřní motivy svého propracování, prohlubování, zvyšování své úrovně. (Ačli nemáš na mysli jiný pojem ideologie.) Úroveň ideologie se řídí podle úrovně hnutí samého, a při rozmanitých proláklínách nebo zase vyvýšeninách ve struktuře hnutí se i ideologie přizpůsobuje těmto proměnám. Předem nikdy nelze říci, která úroveň je nejvýznamnější, která se nejvíc prosadí. Ale přitom platí, že čím je úroveň ideologie nižší, tím je méně vynalézavá a tím víc navazuje, opakuje, papouškuje úlomky starých ideologií, tj. pa-myšlenky.

6. I ideologie velmi nízké úrovně má velký společenský vliv (resp. může mít za určitých podmínek). Směr tohoto ovlivnění není jednoznačně dán mimoideologickou realitou, i když ovšem nějaké navazovací body tu být musí. Dějinný průběh je modifikován, usměrněn ideologií a probíhal by jinak bez ideologie nebo s jinou ideologií. Ostatně sama skutečnost, zda nějaký společenský proces vůbec nachází svou reflexi v nějaké ideologii, záleží na konkrétních předpokladech existující nebo neexistující tradice.

7. I když jde o maličkou poznámku, chtěl bych se pozastavit nad tím, že máš za to, že otázka předchůdců z doby po světové válce je komplikována osobními osudy mnoha z nich, např. odbojem. Máš snad za to, že jejich názory nemohly být k ničemu jenom proto, že se osobně potom postavili proti? Z čeho to vyplývá? Nejsou tu někde zamlčené předpoklady až předsudky, které by chtěly důkladně prozkoumat při plném světle?

8. Už byla řeč o tom, že kořeny můžeme najít i tam, kde nemůžeme mluvit o jednoznačném vyústění v situaci, o jejíž kořeny jde. Zbývá dodat, že ani okolnost, že nějaký názor se vyskytuje nejen před, ale dokonce ještě i po nacismu, nemůže nikterak zproblematizovat jeho případnou prenacistickou funkci. Cožpak sama nacistická ideologie nepřežívá v hlavách některých lidí dějinný pád nacismu? Tím spíše je možné poukazem na to, že určitá myšlenka, použitá nacistickou ideologií, byla zkreslena, oživit ji a pokoušet se ji exkulpat. Nicméně fakt, že použita a třeba zneužita byla, nemůže tím být ani zastřen, ani otřesen.

9. Nemyslím, že by bylo třeba pouštět ze zřetele (byť jen na okamžik) otázku, co by z toho vzešlo, máme-li připustit i zkoumání gnozeologické stránky. Právě tak ovšem nemyslím, že by něco takového platilo jen o tzv. předchůdcích a nikoli o nacismu samém.

10. Zcela souhlasím s odmítnutím nereflektovaného akceptování některé platformy hodnocení jako „přirozené“. Vítám důraz na skutečnost oblasti lidského myšlení a doporučuji ve smyslu shora rozváděném realizovat tuto myšlenku do vlastní argumentace a opravit formulace, které tomu neodpovídají.

11. Že šlo spíše o přetížení některých nepřesných formulací, tomu nasvědčuje i 2. kapitola. Jestliže se ve formě kulticko náboženské obrážely kromě temných pověr i některé lidské zkušenosti a potřeby, je pravděpodobné, že hodláš zkoumat i u nacistického kultu některé takové reality, které jím byly „obráženy“. Tedy že nehodláš nacistickou ideologii vyřídít jako pouhou kadidlovou clonu (což by jinak napovídal onen „vývěsní štít“).

12. Nespojené dílčí vědecké poznatky sice snižují stupeň racionality vědomí, ale nepřestávají být vhodnými součástmi ideologie; spíše právě naopak se svou nespokojeností nebo falešnou, nesprávnou spokojeností stávají velmi vhodnými pro zápojení do ideologie. Racionální prostředky současné vědy nejsou s to nahrazovat „předracionální“ oblast především proto, že metoda spojování dílčích poznatků ve vědě je nejen jiná, ale pro „předracionální“ úroveň prostě nedostupná. Je to metoda kritická; ideologie se naproti tomu sama bez kritičnosti obejde a respektuje kritičnost pouze tam, kde už je součástí společenského vědomí (tedy vlastně nikoli kritičnost samu, jako spíše některé její výsledky).

13. Nezdá se mi správné, spojovat nevypočitatelnost člověka s jeho předracionální aktivitou. Nevypočitatelnost člověk může být nejen infraracionální, ale také ultrači supraracionální povahy. A ještě lépe: každé nové, i když má nejvyšší úroveň, je racionalizováno teprve dodatečně. Člověk, jednající pouze racionálně, přestává být člověkem a stává se strojem. Sama kritičnost moderní vědy nesmí být ztotožňována s racionalitou. Racionalizovat lze i zcela nekriticky, racionalita je pro kritičnost pouze pomůckou, ale nikoli vším. Reflexe přesahuje pouhou racionalitu. Napětí neroste jen díky hromaděným potlačeným pudům, ale je pro lidskou (nikoli předlidskou) situaci konstitutivní. Víš o absurdně důsledné racionalitě jako o nežádoucí možnosti; je však opora možná je v oblastech nižší úrovně?

14. Je zřejmé, že v souhlasu s K. Löwithem i Ty považuješ lidství za určení a úkol, a že odmítáš za lidské romanticky považovat jen „původní“. Znamená však moderní iracionalismus vždycky kult primitivního? Nejsou tam někde skryty i jiné motivy? Nežádá si věc sama zásadního rozlišení mezi dvojím iracionálním? Není takové rozlišení nezbytností tam, kde nemá být např. nacismu ponecháno žádné území jako refugium? (Ostatně – co to znamená, že „akcenty se ovšem někdy posouvají poněkud jiným směrem“ – a tečka?) Mluvíš o nepřiměřené víře a naději; což tedy přiměřená víra a naděje? Je vůbec nějaká víra legitimní, není-li zcela racionální? A pakliže ano, je nutně nižší (základnější) než rozum? Neznamená požadavek, že to, co nevychází původně z rozumové analýzy, musí se pozvednout nad rovinu instinktů teprve tím, že to projde soudností, neodůvodněné subsumování předsudku, že vše, co není rozum, je nutně nižší? Není tomu naopak spíš tak, že rozum je schopen racionalizovat právě tak podrozumové jako nadrozumové? (Termíny jsou ovšem nevhodné, ale pro tu chvíli snad postačí.)

15. Není na místě chápat rozdíl podrozumového (předrozumového) a nadrozumového spíše historicky? Jenom naznačuji to, co už je v člancích, že racionalizovat bylo možno mýtus (jakožto metafyziku), ale že bude možno racionalizovat i protimýtický životní rozvrh. Obojí je základnější než každá racionalizace, jedno je vyšší než druhé a obojí si rozumu a racionalizace používá, ale není rozumem překonáváno. Kritické prosvětlení není totožné s racionalizací, i když se bez ní nemůže obejít. Racionální civilizace nejen že nemá dost obranyschopnosti proti průlomům mýtu, ale sama může být přímo exponentem takového průlom. Považovati iracionální síly za eo ipso člověku odcizené je naprosto pochybné; člověk není ratio. Stavět proti novodobým kultům racionalitu je příliš bezkrevné a nutně musí zůstat bez úspěchu.

Láďa